

ปรัชญา ศาสนา เทววิทยาและวิทยาศาสตร์

Philosophy, Religions, Theology, Sciences

ศ.ดร. วังพระ งามจิตรเจริญ

ภาควิชาศาสนาและปรัชญา

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ปรัชญาในทัศนะของนักคิดตะวันตกเป็นคำที่ยากสำหรับการนิยามความหมาย และสามารถนิยามความหมายได้จากแง่มุมที่หลากหลาย แต่อาจกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นโลกทัศน์หรือความคิดของมนุษย์ที่ได้มาด้วยวิธีการคิดในเชิงเหตุผล ปรัชญาในความหมายของตะวันตกจึงมีลักษณะต่างจากปรัชญาในทัศนะของชาวตะวันออกโดยเฉพาะชาวอินเดียที่ถือว่า ปรัชญาคือความรู้ที่หมดความสงสัยเพราะได้มาจาก “พรตชนะ” คือการ “เห็น” หรือตรัสรู้ของศาสดาหรือการวิวัฒน์ของพระเจ้า แต่ถ้าถือว่าปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะปรัชญาอินเดียเป็นโลกทัศน์อย่างหนึ่ง ก็อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาตะวันออกก็เป็น “ปรัชญา” เหมือนกับปรัชญาตะวันตก แม้จะมีลักษณะบางอย่างต่างกันอยู่บ้าง ปรัชญาต่างกับศาสนาเมื่อมองในแง่ที่ศาสนาเป็นวิถีชีวิตที่เน้นศรัทธา การปฏิบัติและพิธีกรรม แต่ปรัชญาก็มีส่วนคล้ายกับศาสนาเมื่อมองในแง่คำสอนของศาสนา เพราะคำสอนของศาสนาก็คือโลกทัศน์หรือปรัชญาของศาสนานั้นๆ ปรัชญายังมีส่วนคล้ายและต่างกับเทววิทยา เพราะเทววิทยาพยายามอธิบายคำสอนของศาสนาด้วยวิธีการใช้เหตุผลแบบปรัชญา แต่มีศรัทธาแฝงอยู่เบื้องหลังความพยายามนั้นซึ่งต่างจากปรัชญาที่ห้ามมีศรัทธามาครอบงำความคิด

นอกจากนั้น ปรัชญาแม้จะมีลักษณะบางอย่างต่างจากวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีความสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์ เพราะปรัชญาอาศัยข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ส่วนวิทยาศาสตร์ก็ใช้วิธีการอุปนัยของปรัชญาในการแสวงหาความจริงและอาศัยแนวคิดพร้อมทั้งคำวิจารณ์ของปรัชญาในการพัฒนาวิทยาศาสตร์ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

คำสำคัญ : ปรัชญา, ศาสนา, เทววิทยา, วิทยาศาสตร์

Abstract

Philosophy in the western view is a difficult term for definition and can be defined in different perspectives. But it can be simply said that it is world view or thought of human beings derived from rational thinking. As a result, philosophy in the western sense, differs from that in the eastern perspectives especially Indian ones according to which philosophy is the doubtless knowledge derived from “view”, i.e. “vision” or enlightenment of the Master or revelation from God. However, if eastern philosophy especially Indian one is held to be a kind of world view, it may be said that eastern

philosophy is “philosophy” like western one though they differ in some aspects. Philosophy differs from religion when the latter is seen as the way of life which emphasizes faith, practice and rite. At any rate, philosophy and religion have something in common because the doctrines of religion is its’ world view or philosophy. Moreover, philosophy has similarity and difference with theology since the latter makes an attempt to explain the doctrines of religion by rational way like the former but conceals its’ faith that philosophy prohibits. Besides, philosophy is somehow related to science, though the former differs from the latter in some aspects. This is because philosophy relies on scientific knowledge or data in search for knowledge whereas science employs inductive method of philosophy to arrive at truth and relies on concepts as well as criticism of philosophy in developing science.

Keywords: Philosophy, Religion, Theology, Science

๑.ความนำ

ปรัชญาเป็นคำที่มีหลายความหมายและมีปัญหาในการให้คำนิยาม เพราะนักปราชญ์ให้คำนิยามที่ต่างกันหรือแม้แต่ขัดแย้งกัน และความหมายรวมทั้งการนิยามความหมายก็มีปัญหาในตัวเองจนกลายเป็นปัญหาทางปรัชญาประการหนึ่ง^๑ นอกจากนั้น คนส่วนมากไม่ค่อยเข้าใจความหมายของคำคำนี้ในบริบทของวิชาการ และมักเข้าใจว่าอาจมีความเกี่ยวข้องในบางลักษณะแต่แตกต่างจากศาสนาและเทววิทยาโดยสิ้นเชิง ยิ่งเมื่อนำไปเทียบกับคำว่า “วิทยาศาสตร์” ก็ยิ่งดูเหมือนเป็นคนละเรื่องกันหรือเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกัน ในที่นี้ ผู้เขียนจึงขออภิปรายความหมายและลักษณะสำคัญของปรัชญา ตลอดจนศาสนา เทววิทยา และวิทยาศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นความเหมือน และความต่างตลอดทั้งความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา ศาสนา เทววิทยาและวิทยาศาสตร์ โดยใช้ปรัชญาเป็นแกนหลักในการอภิปราย ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่ยังไม่รู้จัก “ปรัชญา” ได้เข้าใจปรัชญาอย่างกว้างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาในระดับสูงขึ้นต่อไป

๒.ปรัชญา

คำว่า “ปรัชญา” เป็นศัพท์บัญญัติที่นักปราชญ์ไทยนำมาใช้เป็นคำแปลของคำว่า “philosophy” ซึ่งเป็นคำภาษาอังกฤษที่มีรากศัพท์มาจากคำกรีก^๒ ที่แปลตามศัพท์ได้ความว่า “ความรักในความรู้และ

^๑ Hosper, John, *Philosophical Analysis*, (Bombay: Allied Publishers, 1986), p. 1.

^๒ คือคำว่า philos หรือ philia ซึ่งหมายถึงความรัก และ Sophia ซึ่งหมายถึงความรู้และปัญญา แต่บางมติเห็นว่าหมายถึงความรู้หรือปัญญาซึ่งแสดงว่าเป็นทัศนคติที่ถือว่าคำสองคำนี้มีความหมายเหมือนกัน

ปัญญา” (love of knowledge and wisdom)^๓ ซึ่งอาจตีความได้ว่าหมายถึงความรักที่จะได้รู้ความจริงต่างๆ อันจะทำให้เกิดปัญญาคือความรอบรู้หรือความฉลาด สำหรับคนไทย คำว่า “ปรัชญา” ในเชิงวิชาการจึงมักจะหมายถึง philosophy ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึงปรัชญาของนักปราชญ์ตะวันตกนั่นเอง แต่ก็มีการใช้คำว่า “ปรัชญา” หรือ philosophy กับทัศนะของนักปราชญ์ตะวันออกด้วยเช่นกันดังมีการศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับ “ปรัชญาอินเดีย” (Indian Philosophy) และ “ปรัชญาจีน” (Chinese philosophy) เป็นต้นด้วย ปัญหาในจุดนี้ก็คือ “ปรัชญา” ในความหมายของ “ปรัชญาตะวันตก” และ “ปรัชญาตะวันออก” มีความเหมือนและความต่างกันอย่างไรหรือไม่

เกี่ยวกับประเด็นนี้ นักวิชาการด้านปรัชญาตะวันตกบางคนอย่างแฟรงค์ ทิลลี (Frank Thilly) เห็นว่า ทฤษฎีหรือทัศนะของชาวตะวันออกอย่างชาวฮินดู ชาวอียิปต์ และชาวจีน ส่วนมากมีเนื้อหาเป็นคำสอนทางด้านเทพนิยายและจริยธรรมมากกว่าจะเป็นระบบความคิดที่สมบูรณ์แบบ (complete system of thought) อย่างของตะวันตก^๔ ตามนัยที่กล่าวมานี้ ทัศนะหรือแนวคิดที่ถือได้ว่าเป็น “ปรัชญา” อย่างแท้จริงจึงมีแต่ปรัชญาตะวันตกที่เริ่มต้นจากปรัชญากรีกเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การมองเช่นนี้เป็นการมองข้ามระบบความคิดที่ต่างจากระบบความคิดที่เป็นปรัชญาตะวันตก อีกทั้งเป็นการมองข้ามลักษณะบางอย่างที่ปรัชญาในโลกตะวันออกมีคล้ายกับปรัชญาในโลกตะวันตก นักวิชาการชาวตะวันออกบางคนอย่าง อาร์. पुलิกันดลา (R. Puligandla) เห็นว่า ทัศนะเช่นนี้ไม่ถูกต้อง เพราะปรัชญาของแต่ละชนชาติก็เป็นผลผลิตที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมและรูปแบบเฉพาะแห่งประสบการณ์ทางด้านต่างๆ มีด้านเขวมนปัญญา ศีลธรรมและศาสนาเป็นต้น (R. Puligandla, 1975: 17) ซึ่งแต่ละชนชาติมีต่างกันไป เพื่อความเข้าใจที่แจ่มชัดยิ่งขึ้นในเรื่องนี้ เราจะมาศึกษาความหมายและลักษณะของปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออกเพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างตลอดทั้งการตัดสินว่า ปรัชญาตะวันออกสามารถเป็น “ปรัชญา” คล้ายกับปรัชญาตะวันตกได้หรือไม่

๒.๑ ความหมายของปรัชญา

ความหมายหรือคำนิยามของปรัชญาโดยเฉพาะในบริบทของปรัชญาตะวันตกมีความแตกต่างหลากหลายไปตามความเข้าใจของนักปรัชญาหรือนักวิชาการที่เข้าใจต่างกัน อีกทั้งการนิยามความหมายของปรัชญายังสามารถทำได้ในหลายลักษณะ เพราะเราสามารถนิยามปรัชญาจากแง่มุมต่างๆ หรือโดยใช้เกณฑ์ที่ต่างกัน ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างคำนิยามความหมายของปรัชญาตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกในบางแง่มุมมาเพื่อประกอบความเข้าใจความหมายของปรัชญาดังนี้

^๓ Titus, Harold H, *Living Issues in Philosophy*, (New York: Van Nostrand Reinhold, 1970), p. 7.

^๔ Thilly, Frank, *A History of Philosophy*, (Allahabad: Central Book Depot, 1981), p.7.

ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของมนุษย์ ปรัชญาหมายถึงเจตคติส่วนบุคคล (personal attitude) ต่อชีวิตและเอกภพ (universe) คือท่าทีเชิงวิพากษ์ที่บุคคลใช้ในการมองปัญหาเกี่ยวกับชีวิตและปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัวมนุษย์ ในความหมายนี้ ปรัชญาหมายถึงพฤติกรรมหรือศักยภาพอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่สามารถใช้สติปัญญาพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือที่สงสัย

ในฐานะเป็นผลผลิตของความคิดมนุษย์ ปรัชญาคือโลกทัศน์ (worldview) หรือทัศนะที่เป็นระบบมีเหตุผลรองรับ ในความหมายนี้ ปรัชญาหมายถึงความเห็นที่เกิดจากการคิดเชิงวิพากษ์ โดยเป็นความเห็นที่มีความสอดคล้องกันคือไม่ขัดแย้งกันและมีเหตุผลสนับสนุนไม่มากก็น้อย ไม่ใช่ความเห็นที่ไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง (ยกเว้นแต่เราจะถือว่า ความเห็นทุกอย่างเป็นปรัชญา และความเห็นที่ไร้เหตุผลที่สุดก็คือความเห็นที่มีความเป็นปรัชญาน้อยที่สุด ซึ่งนักวิชาการส่วนมากจะยอมรับเฉพาะทัศนะที่เป็นระบบมีเหตุผลรองรับว่าเป็นปรัชญา ไม่ใช่ทัศนะอะไรก็ได้)

ในฐานะเป็นวิธีการศึกษาอย่างหนึ่ง ปรัชญาหมายถึงการศึกษาค้นคว้าเชิงวิพากษ์โดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ ในความหมายนี้ ปรัชญาหมายถึงวิธีการในการศึกษาหาความรู้โดยใช้การคิดเชิงวิพากษ์หรือการใช้เหตุผล ต่างจากการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้การทดลองหรือใช้หลักฐานหรือข้อเท็จจริงในการหาความรู้

ในฐานะเป็นวิทยาการแขนงหนึ่ง ปรัชญาหมายถึงวิทยาการที่ศึกษาความคิดหรือโลกทัศน์ของนักปรัชญาหรือนักคิด โดยมุ่งให้ผู้ศึกษาได้ฝึกพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดเพื่อแสวงหาความรู้ต่อไป

จากความหมายที่กล่าวมา เราพอจะเห็นได้ว่า ปรัชญาในความเห็นของตะวันตกนั้นเน้นไปที่ความเห็นหรือทัศนะเกี่ยวกับชีวิตและสิ่งทั้งปวงที่มนุษย์รับรู้หรือสงสัยซึ่งเป็นความเห็นที่มีความเป็นระบบไม่มากก็น้อยโดยอาศัยการใช้เหตุผลคือการคิดเชิงวิเคราะห์หรือการเป็นเครื่องมือสำคัญในการได้มาซึ่งความเห็นนั้นๆ การคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) การใช้เหตุผล (reasoning) และการวิเคราะห์ทางตรรกะ (logical analysis) จึงเป็นเครื่องมือและเป็นเรื่องสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอเมื่อพูดถึงปรัชญาโดยเฉพาะในบริบทของปรัชญาตะวันตก เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทำให้นักปรัชญา “ทำปรัชญา” (doing philosophy/philosophize) คือสร้างทัศนะหรือองค์ความรู้ที่น่าเชื่อถือหรือมีความเป็นระบบคือมีความสอดคล้องกันระหว่างความเห็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน เรื่องเหล่านี้จะยิ่งเข้าใจชัดเจนเมื่ออภิปรายถึงลักษณะของของปรัชญาในหัวข้อถัดไป

สำหรับความหมายปรัชญาที่เป็นผลผลิตของนักปราชญ์ตะวันตกนั้นมักมีการกล่าวถึงในประเด็นที่ว่า “ปรัชญา” ซึ่งตรงกับคำว่า “ปัญญา” ในภาษาบาลี มีความหมายไม่ตรงกับความหมายของ philosophy ซึ่งประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับลักษณะของปรัชญาตะวันตกโดยเฉพาะปรัชญาอินเดียที่จะนำมากล่าวถึงในหัวข้อถัดไป เพราะตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกโดยเฉพาะนักปรัชญาอินเดีย ปรัชญาหมายถึงความรู้แจ้งหรือเป็นความรู้ที่มาจากการเห็นแจ้งของสสารหรือเป็นความรู้ที่มาจากการเปิดเผยของ

พระเป็นเจ้าที่ภาษาทางศาสนาเรียกว่า “การวิรูจน์” (revelation) ซึ่งทำให้นักปรัชญาอินเดียเรียกความรู้นี้ว่า “ทัศนะ” หรือ “ทรรศนะ” ที่หมายถึง “การเห็น” (vision) หรือ “สิ่งที่ได้เห็นมา” เช่น พุทธปรัชญาก็คือความรู้ที่ได้มาจากการเห็นแจ้งหรือ “ตรัสรู้” ของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ตามความเชื่อนี้ “ปรัชญา” ในความหมายของปรัชญาตะวันตกจึงเป็นความรู้ขั้นสุดท้ายที่ไม่มีทางผิดพลาดหรือไม่มีวันเป็นเท็จได้ “ปรัชญา” ไม่ใช่ความรู้ที่มาจากการคิดเชิงวิพากษ์อย่างปรัชญาตะวันตกซึ่งเป็นความรู้ที่ยังสงสัยได้หรืออาจผิดพลาดได้

อย่างไรก็ตาม หากเรามองข้ามประเด็นความเชื่อเรื่องการเห็นแจ้งหรือการวิรูจน์ที่เป็นเรื่องพิสุจน์ให้ประจักษ์โดยทั่วไปไม่ได้ และพิจารณาเฉพาะเนื้อหาของความเห็นหรือคำสอนในปรัชญาตะวันตก เราก็พอจะบอกได้ว่า “ปรัชญา” ในความหมายของปรัชญาตะวันตกมีความคล้ายคลึงกับปรัชญาตะวันตก เพราะสามารถถือได้ว่า ปรัชญาตะวันตกก็คือโลกทัศน์ของคนตะวันตกเหมือนอย่างปรัชญาตะวันตกเป็นโลกทัศน์ของคนตะวันตก และปรัชญาตะวันตกก็มีความเป็นระบบในระดับหนึ่ง เพราะคำสอนหรือทัศนะต่างๆ ในปรัชญาตะวันตกก็มีความสอดคล้องกันแทบจะไม่ต่างจากปรัชญาตะวันตกเลย เพียงแต่การใช้เหตุผลรองรับทัศนะต่างๆ อาจไม่มากและโดดเด่นเท่ากับปรัชญาตะวันตกเท่านั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าปรัชญาตะวันตกไม่ได้ใช้เหตุผลเลย อีกทั้งการใช้เหตุผลของปรัชญาตะวันตกก็มีส่วนที่ต่างกับการใช้เหตุผลของตะวันตกด้วย เราจะเข้าใจความเหมือนและความต่างระหว่างปรัชญาของตะวันตกกับตะวันออกมากขึ้นในหัวข้อเรื่องลักษณะของปรัชญาที่จะกล่าวต่อไป

โดยสรุป ความหมายของปรัชญาเมื่อมองอย่างกว้างๆ จึงอาจกล่าวได้ว่ามีความคล้ายคลึงกันสำหรับ “ปรัชญา” ในความหมายของปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก

๒.๒ ลักษณะของปรัชญา

จากความหมายของปรัชญาที่กล่าวมาแล้ว เราจึงพอสรุปลักษณะสำคัญของปรัชญาตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกได้ 3 ประการ ดังนี้

๑) **ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์ (critical)** คือ ปรัชญาจะวิเคราะห์และวิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่างโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ ในลักษณะนี้ นักปรัชญาจะถามทุกอย่างที่ถามได้ จะไม่มองสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน เช่น นักปรัชญาจะถามเกี่ยวกับความดีว่า ความดีคืออะไร ทำไมถึงต้องทำความดี และจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งที่ทำนั้นเป็นความดี หรือถามเกี่ยวกับความงามว่า ความงามคืออะไร ความงามมีจริงหรือไม่ และเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

๒) **ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน (fundamental problems)** คือปรัชญาจะศึกษาปัญหาพื้นฐาน ปัญหาพื้นฐานหมายถึงปัญหาเกี่ยวกับความคิดพื้นฐานคือความคิดที่รองรับความจริงของความคิดหรือความเชื่ออื่นที่มีลักษณะเฉพาะ (specific) มากกว่าหรือมีขอบเขตแคบกว่า ปัญหาหรือความคิดที่ปรัชญาศึกษาจะเป็นปัญหาหรือความคิดที่มีลักษณะกว้างซึ่งอาจมีหลายระดับ เช่น ความคิดเรื่อง “ศาสนา” มีความเป็นพื้นฐานมากกว่า “พุทธศาสนา” และ “ศาสนาคริสต์” หรือความเชื่อเรื่อง “พระเจ้ามีอยู่จริง” เป็น

ความเชื่อพื้นฐานที่รองรับความจริงของความเชื่ออื่น ๆ เช่น “พระเจ้าสร้างโลก” รวมทั้งความจริงของคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาเวนิยม ปรัชญาศึกษาปัญหาเกี่ยวกับความคิดพื้นฐานในหลายระดับ แต่จะสนใจความคิดที่เป็นพื้นฐานมากที่สุด

จากการที่ความคิดที่ปรัชญาสนใจศึกษาเป็นปัญหาพื้นฐานนั่นเอง ทำให้ปัญหาปรัชญาไม่ใช่ปัญหาทางประสบการณ์โดยตรงแม้จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องในประสบการณ์ด้วยก็ตาม และดังนั้น ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์อย่างฟิสิกส์และจิตวิทยาจึงไม่สามารถแก้ปัญหทางปรัชญาได้ เพียงแต่ให้ข้อมูลที่นักปรัชญาสามารถนำมาใช้ประกอบการคิดวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบได้

๓) **ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์** ปรัชญาพยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัวมนุษย์ เพื่อให้ได้คำตอบหรือความเชื่อที่เป็นระบบเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น คำตอบหรือความเชื่อได้จากการศึกษาก็คือโลกทัศน์ของนักคิดเหล่านั้น การแสวงหาโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์หรือความจริงต่างๆ จึงเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของปรัชญา

ลักษณะของปรัชญาในบริบทของปรัชญาตะวันตกจึงเน้นที่โลกทัศน์หรือทัศนะที่ได้มาด้วยวิธีการของการคิดเชิงวิพากษ์หรือการใช้เหตุผลดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อก่อน ปรัชญาตะวันตกพยายามใช้เครื่องมือคือความคิดเชิงวิพากษ์ในการแสวงหาโลกทัศน์หรือความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในโลกตลอดถึงเอกภพทั้งหมด ทำให้เกิดปรัชญาสาขาต่างๆ มากมายดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

นอกจากลักษณะสำคัญที่กล่าวมาแล้ว ปรัชญาในทัศนะของตะวันตกยังมีลักษณะอื่นๆ อีกโดยเฉพาะที่ต่างจากปรัชญาตะวันออก เช่น นักปรัชญาตะวันตกถือว่า ปรัชญาตะวันตกแยกต่างหากจากศาสนา ไม่ใช่คำสอนของศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ปรัชญามุ่งแสวงหาความรู้เป็นหลักไม่มีเป้าหมายด้านการปฏิบัติหรือไม่มีเป้าหมายด้านจริยธรรม และความรู้ในปรัชญาตะวันตกยังไม่ใช่คำตอบสุดท้ายหรือความจริงแท้ กล่าวอีกอย่างก็คือความรู้ที่ปรัชญาตะวันตกได้มาเป็นความรู้ที่ยังเป็นเท็จหรือผิดได้ ดังนั้น จึงถือกันว่าปรัชญาตะวันตกมีลักษณะของการคาดเดาถึงความจริง (speculation) คือคาดคะเนหรือสันนิษฐานความจริงบนฐานของเหตุผลที่หาмаได้ว่า ความจริงเรื่องนั้นๆ น่าจะเป็นเช่นไร

สำหรับปรัชญาของคนตะวันออกมีทั้งส่วนที่เหมือนและส่วนที่ต่างกับลักษณะของปรัชญาตะวันตก ซึ่งพอจะสรุปลักษณะสำคัญของปรัชญาตะวันออกได้ดังนี้

๑) ปรัชญาตะวันออกส่วนมากเป็นแนวคิดหรือคำสอนในศาสนาต่างๆ ในโลกตะวันออก ดังนั้น ปรัชญาตะวันออกจึงไม่ได้แยกขาดจากศาสนา แต่เป็นส่วนหนึ่งของศาสนา หรือเป็นภาคทฤษฎีของศาสนา ซึ่งไม่อาจแยกขาดจากภาคปฏิบัติ เช่น ปรัชญาฮินดูก็คือคำสอนที่เป็นภาคทฤษฎีของศาสนาฮินดูซึ่งมีเนื้อหาบางส่วนที่เป็นภาคปฏิบัติอยู่ด้วย เพราะมีความสัมพันธ์กับภาคทฤษฎีชนิดที่จะไม่พูดถึงเลยไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ในปรัชญาอุปัชฌาย์แนวคิดเรื่องปรมาตมัน ในทฤษฎีทางอภิปรัชญาและการหลุดพ้นหรือโมกษะ ในทฤษฎีทางจริยศาสตร์จำต้องพูดถึงวิธีการปฏิบัติคือคำสอนเรื่องโยคะ ๓ หรือปรัชญาสาขายะและโยคะ ต้องพูดถึงเรื่องการปฏิบัติโยคะต่างๆ เพราะเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้น คำสอนภาคปฏิบัติจึงถูกจัดอยู่ในส่วนที่เป็นจริยศาสตร์ของปรัชญาฮินดูด้วย

ส่วนปรัชญาจีนโดยเฉพาะปรัชญาเต๋าและปรัชญาขงจื๊อแม้จะเริ่มต้นจากการเป็นปรัชญา ก่อนกลายมาเป็นศาสนาในภายหลัง แต่ก็มีคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีหรือเพื่อการเข้าถึงสังคมในอุดมคติอยู่ด้วยเช่นกัน

ในประเด็นนี้จะเห็นว่า ปรัชญาตะวันตกแตกต่างจากปรัชญาตะวันออกเพราะโดยทั่วไปปรัชญาตะวันตกถือว่า ปรัชญาเป็นเอกเทศจากศาสนาหรือไม่ใช่แนวคิดของศาสนาใดศาสนาหนึ่ง

๒) ปรัชญาตะวันออกมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ความดีงามและประโยชน์สุขของสังคม แนวคิดของปรัชญาตะวันออกจึงเกี่ยวโยงอยู่กับเรื่องของจริยธรรมและการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอุดมคติของชีวิต เช่น ปรัชญาฮินดูสอนเรื่องพรหมันและกรรมก็เพื่อเป็นฐานของการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์ที่เรียกว่า “โมกษะ” ในทำนองเดียวกันพุทธปรัชญาที่สอนเรื่องอริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ และกรรมเพื่อความพ้นทุกข์คือนิพพานเช่นกัน และปรัชญาขงจื๊อก็สอนปรัชญาการเมืองและจริยธรรมต่างๆ เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง

ส่วนปรัชญาตะวันตกแม้จะมีแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมในปรัชญาสาขาจริยศาสตร์ แต่ปรัชญาตะวันตกไม่ได้มีจุดมุ่งหมายด้านการปฏิบัติโดยตรงอย่างปรัชญาตะวันออก

๓) ปรัชญาตะวันออกไม่ได้ใช้ตรรกวิทยาอย่างจริงจังเหมือนปรัชญาตะวันตก แม้จะใช้ ตรรกวิทยาหรือการใช้เหตุผลในการเสนอคำสอนของตนอยู่บ้าง แต่ไม่ได้ใช้อย่างเข้มงวด และยังมีการยึดถือบางสิ่งบางอย่างเป็นหลักอ้างอิง (authority) ในการยืนยันความถูกต้องของคำสอน เช่น การยึดถือคัมภีร์ประจำศาสนาเป็นหลักอ้างอิง ซึ่งปรัชญาตะวันตกจะห้ามการอ้างอิงในทำนองนี้โดยถือเป็นเหตุผลวิบัติหรือการทิ้งเหตุผล (fallacy) ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “การอาศัยจารีตหรือความศรัทธา” (appeal to tradition or faith)^๕ หรือ “การอ้างสิ่งที่มีคุณวิเศษ”^๖ ซึ่งทำให้การอ้างเหตุผลนั้นไม่น่าเชื่อถือ

๔) ปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะปรัชญาฮินดูถือว่า ปรัชญาเป็นความรู้แท้หรือความจริงขั้นสูงสุดที่ไม่มีทางเป็นเท็จ เพราะมาจากการตรัสรู้หรือการวิवरณ์ของพระเจ้า ซึ่งต่างจากปรัชญาตะวันตกที่ถือว่าความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้ที่ยังอาจเป็นเท็จได้ เพราะได้มาด้วยการคาดเดาความจริงตามหลักการใช้เหตุผล ไม่ใช่ได้มาด้วยวิธีการพิเศษอย่างในปรัชญาฮินดู

๕) ปรัชญาตะวันออกบางสำนักเริ่มต้นจากความสงสัยอยากรู้ความจริงเพื่อหาความพ้นทุกข์อย่างเช่นพุทธปรัชญา บางสำนักเริ่มต้นจากความเชื่อที่ถือว่าได้รับการวิवरณ์จากพระเจ้าอย่างเช่นปรัชญาฮินดู และบางสำนักเริ่มต้นจากความต้องการช่วยเหลือรัฐและประชาชนหรือสังคมอย่างเช่นปรัชญาขงจื๊อ

ส่วนปรัชญาตะวันตกเริ่มต้นจากความสงสัย (wonder) และความอยากรู้ (curiosity) แต่ไม่ใช่เพื่อหาทางพ้นทุกข์ นักปรัชญาตะวันตกรุ่นแรกสงสัยว่า เอกภพหรือจักรวาลเกิดขึ้นได้อย่างไร โครงสร้าง

^๕ Bunchua, Kirti, *Logic for Contextuality*, (Bangkok: Assumption University, 1993), p. 27.

^๖ ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *การใช้เหตุผล: ตรรกวิทยาเชิงปฏิบัติ*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๑.

ของโลกเป็นอย่างไร สภาวะหรือเนื้อสาร (substance) อันเป็นพื้นฐานที่รองรับสิ่งมีจริงทั้งปวงมีเพียงอย่างเดียวหรือมีหลายอย่าง อะไรคือสิ่งที่มีอยู่จริงๆ (really real) ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งปรากฏ (appearance)^๗ ที่เราเห็นเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง นักปรัชญาตะวันตกมีความอยากรู้หรือเข้าใจความจริงต่างๆ ดังที่อาริสโตเติลเห็นว่า มนุษย์มีความอยากรู้เป็นธรรมชาติ^๘ ทำให้มนุษย์แสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ตัวเองสงสัย

ดังนั้น ลักษณะของปรัชญาตะวันออกแม้จะต่างจากตะวันตกอยู่บ้าง โดยเฉพาะประเด็นที่ ปรัชญาอินเดียถือว่าปรัชญาคือความรู้แท้หรือความจริงขั้นสุดท้ายที่ไม่มีทางเป็นเท็จได้ แต่เมื่อมองอย่างกว้างๆ ปรัชญาตะวันออกก็ไม่ได้ต่างจากปรัชญาตะวันตกมากจนถึงขนาดไม่อาจเรียกว่า “ปรัชญา” ในความหมายของตะวันตก เพราะปรัชญาตะวันออกยังมีลักษณะหลายอย่างที่คล้ายคลึงกับปรัชญาตะวันตก เช่น การแสวงหาโลกทัศน์ การสร้างทัศนะหรือความรู้ที่เป็นระบบ แม้การใช้เหตุผลอาจไม่ชัดเจนหรือโดดเด่นเท่าตะวันตก แต่ปรัชญาตะวันออกก็มีใช้เหตุผลในแบบตะวันออกซึ่งบางกรณีก็มีลักษณะเหมือนปรัชญาตะวันตกเช่นกัน เช่น การอ้างเหตุผลสนับสนุนความมีอยู่จริงของพระเจ้าในปรัชญานายะ ก็มีลักษณะคล้ายกับการอ้างเหตุผลสนับสนุนความมีอยู่จริงของพระเจ้าของเซนต์ ทอมัส อไควนัส (Thomas Aquinas) การอ้างประสบการณ์ในการโต้แย้งเรื่องความไม่มีจริงของพระเจ้า (พระพรหมผู้สร้างโลกและสรรพสัตว์) ของพระพุทธเจ้าก็เป็นการใช้เหตุผลแบบหนึ่งคล้ายกับพวกประสบการณ์นิยมในตะวันตก นอกจากนั้น ปรัชญาอินเดียยังพยายามสร้างระบบการอ้างเหตุผลแบบอนุमानซึ่งปรัชญาอินเดียสำนักที่มีชื่อเสียงทางด้านนี้คือ ปรัชญานายะและพุทธปรัชญามหายาน แม้แต่ปรัชญาจีนก็มีการใช้เหตุผลหรือการใช้ตรรกะเช่นกัน^๙ ความคล้ายคลึงกันระหว่างปรัชญาตะวันตกกับตะวันออกจะปรากฏชัดมากขึ้นเมื่อเราพูดถึงเนื้อหา ขอบเขตและการแบ่งสาขาหรือประเภทของปรัชญาในลำดับต่อไป

๒.๓ เนื้อหา ขอบเขต และประเภทของปรัชญา

เมื่อพูดอย่างกว้างที่สุด เนื้อหาที่ปรัชญาทั้งตะวันตกและตะวันออกศึกษาก็คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ประสบหรือสงสัย เพราะปรัชญาจะศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งทฤษฎีในศาสตร์สาขาต่าง ๆ มีฟิสิกส์เป็นต้น ขอบเขตของปรัชญาจึงกว้างขวางอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพูดให้แคบเข้ามา เนื้อหาของปรัชญาก็คือโลกและชีวิตรวมทั้งปรากฏการณ์ต่างๆ นักปรัชญาต้องการรู้เกี่ยวกับความจริงของโลกและชีวิต

^๗ Pojman, Louis P., *Philosophy: The Pursuit of Wisdom*, (Stanford: Wadsworth, 2001), p. 2.

^๘ Halverson, William H., *A Concise Introduction to Philosophy*, (New York: Random House, 1981), p.3.

^๙ วรยุทธ ศรีวรกุล, “ตรรกวิทยาเปรียบเทียบ: อริสโตเติล เฮเกิล เต๋า และพุทธ”, *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๔-๑๓๔.

ในระดับที่ลึกกว่าประสาทสัมผัส เช่น ความจริงเกี่ยวกับพระเจ้า และวิญญาณอมตะ (soul) เนื้อหาสำคัญของปรัชญาจึงมักเป็นเรื่องที่อยู่เกินประสบการณ์และศาสตร์โดยทั่วไปอย่างฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยาไม่ได้ศึกษาเพราะไม่สามารถศึกษาด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ (empirical)

นอกจากนั้น ตามทัศนะของนักคิดตะวันตก เราอาจจำแนกเนื้อหาของปรัชญาออกเป็น 2 ประเภท คือเนื้อหาเฉพาะ และเนื้อหาทั่วไปพร้อมทั้งจัดประเภทของปรัชญาออกตามเนื้อหาเป็น 2 ประเภทดังนี้

๑) **ปรัชญาบริสุทธิ์ (pure philosophy)** หมายถึงปรัชญาที่ศึกษาเนื้อหาที่เป็นของตนเอง โดยเฉพาะ ไม่ได้ศึกษาเนื้อหาของวิทยาการสาขาอื่น ปรัชญาบริสุทธิ์สามารถจำแนกได้ 5 สาขา คือ

(๑) **อภิปรัชญา (metaphysics)** คือปรัชญาที่ศึกษาเรื่องความเป็นจริงหรือสิ่งมีจริง (reality)

(๒) **ญาณวิทยา (epistemology)** คือปรัชญาที่ศึกษาเรื่องความรู้ (knowledge)

(๓) **ตรรกวิทยา (logic)** คือปรัชญาที่ศึกษาการใช้เหตุผล (reasoning) เพื่อหาความจริง

(๔) **จริยศาสตร์ (ethics)** คือปรัชญาที่ศึกษาเรื่องจริยธรรม

(๕) **สุนทรียศาสตร์ (aesthetics)** คือปรัชญาที่ศึกษาเรื่องความงาม

๒) **ปรัชญาประยุกต์ (applied philosophy)** หมายถึงปรัชญาที่ศึกษาเนื้อหาที่ไม่ใช่เนื้อหาเฉพาะของตนเอง แต่เป็นเนื้อหาที่ศาสตร์หรือวิทยาการสาขาอื่นศึกษารวมทั้งเนื้อหาหรือทฤษฎีในวิทยาการสาขาอื่นด้วย เช่น

(๑) **ปรัชญาศาสนา (philosophy of religion)** คือปรัชญาที่ศึกษาคำสอนของศาสนาต่าง ๆ

(๒) **ปรัชญาการศึกษา (philosophy of education)** คือปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษา

(๓) **ปรัชญาวิทยาศาสตร์ (philosophy of science)** คือปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์

อนึ่ง จากที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อว่าด้วยลักษณะของปรัชญาว่า ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐานซึ่งไม่สามารถแก้ได้ด้วยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ เราอธิบายลักษณะของเนื้อหาของปรัชญาได้อีกว่า เนื้อหาของปรัชญาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีลักษณะพื้นฐานหรือเป็นเรื่องทั่วไปที่มีขอบข่ายกว้างและไม่สามารถแก้ปัญหาได้โดยการใช้วิธีการหรือใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์อย่างทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ เช่น ความเชื่อที่ว่า “พระเจ้านิรันดร์” หรือมโนทัศน์ (concept) เรื่อง “เวลา” (time) เป็นเนื้อหาของปรัชญาที่มีลักษณะพื้นฐานและไม่สามารถหาคำตอบจากศาสตร์ที่ศึกษาโดยยึดประสบการณ์เป็นหลัก (แต่ไม่ได้หมายความว่า ศาสตร์ต่าง ๆ ที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์” จะไม่ได้ศึกษาถึงสิ่งที่อยู่เหนือประสบการณ์เลย เพราะวิทยาศาสตร์อย่างฟิสิกส์ก็ยังศึกษาถึงสิ่งที่อยู่เหนือประสบการณ์อย่างอนุภาค (particle) และค

วาร์ก (quark) ต่างแต่ใช้วิธีการที่ยึดประสบการณ์เป็นหลัก) เพราะปรัชญาต้องการคำตอบที่ประสบการณ์อย่างเดียวให้ไม่ได้ แม้เนื้อหาของปรัชญาจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องในประสบการณ์อยู่ก็ตาม

นอกจากนั้น ถ้าจะระบุให้แคบลงไปอีกว่าสิ่งที่ปรัชญาศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาเหล่านี้คืออะไร คำตอบในเบื้องต้นก็คือ ปรัชญาศึกษาความหมาย (meaning) ความจริง (truth) และความเกี่ยวข้องระหว่างกัน (interrelatedness) ของความคิดต่าง ๆ การศึกษาเรื่องความหมายก็คือการศึกษาว่าสิ่งที่เราสงสัยนั้นคืออะไรกันแน่ เช่น ในกรณีของการมีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งสูงสุดที่เรียกว่า “ประสบการณ์หัชยะ” (mystical experience) ปรัชญาจะศึกษาว่า “ประสบการณ์” หรือ “ความรู้สึกรู้สึก” ที่ว่าได้สัมผัสกับสิ่งสูงสุดนั้นคืออะไร และ “สิ่งสูงสุด” ที่ว่านั้นคืออะไร การศึกษาเรื่องความจริงก็คือการศึกษาว่า ความเชื่อที่กล่าวอ้างกันนั้นมีเหตุผลอะไรสนับสนุน เช่น การอ้างเหตุผล (argument) คือคำอธิบายที่บรรยายยืนยันความจริงของประสบการณ์นั้นมีเหตุผลเพียงไร หรือการอ้างเหตุผลใดระหว่างความเชื่อที่ขัดแย้งกันในเรื่องเดียวกันมีเหตุผลหรือความน่าเชื่อถือกว่ากัน ส่วนการศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างกันของความคิดก็คือ การศึกษาความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ทางตรรกะ (logical relation or connection) ระหว่างความคิดหรือความเชื่อตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไปซึ่งอาจมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เข้ากันได้หรือเข้ากันไม่ได้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อที่ว่าจิตเป็นสิ่งเดียวกับสมองและระบบประสาทกับความเชื่อที่ว่าเมื่อร่างกายตาย บุคคลยังรอดชีวิตอยู่ในอีกมิติหนึ่ง

ดังนั้น ปรัชญาจึงมีเนื้อหาและขอบข่ายกว้างขวางมาก และศาสตร์ต่าง ๆ ก่อนจะกลายเป็นศาสตร์ได้ก็มักจะต้องผ่านการเป็นปรัชญามาก่อน เช่น รัฐศาสตร์เริ่มแรกก็เป็นเพียงปรัชญาการเมือง ต่อมาได้รับการพัฒนาจนสามารถใช้วิธีการเชิงประจักษ์ในการศึกษาได้จึงกลายเป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง

สำหรับปรัชญาตะวันออก นักปราชญ์ของตะวันออก ไม่ได้กำหนดขอบเขตและแบ่งสาขาของปรัชญาอย่างชัดเจนเหมือนอย่างที่ทำนักปรัชญาตะวันตกทำ แต่ในการศึกษาสมัยปัจจุบันนิยมแบ่งเนื้อหาของปรัชญาตะวันออกตามปรัชญาตะวันตก อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเนื้อหาของปรัชญามีความต่างกันอยู่พอสมควร จึงมีความแตกต่างในการกำหนดขอบเขตและแบ่งสาขาของปรัชญาอยู่บ้าง เช่น โดยทั่วไป ในปรัชญาอินเดีย ญาณวิทยาจะรวมตรรกวิทยาไปด้วย เพราะแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการอนุมาน (inference) ที่เป็นเนื้อหาสำคัญของตรรกวิทยา เป็นเพียงเนื้อหาส่วนหนึ่งในญาณวิทยาอินเดียคือส่วนที่ว่าด้วยบ่อเกิดความรู้ซึ่งเรียกว่า “ประมาณ”

๒.๔ วิธีการของปรัชญา

จากที่กล่าวมาแล้วคงพอจะเห็นได้ว่า วิธีการแสวงหาความจริงหรือความรู้ของปรัชญาก็คือการคิด ซึ่งกล่าวให้ชัดยิ่งขึ้นก็คือการใช้เหตุผล (reasoning) อันหมายถึงการอธิบาย (explanation) และการอนุมาน (inference) ซึ่งหมายถึงการยืนยันความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งจากความจริงบางอย่างที่ยอมรับกันโดยทั่วไปหรือที่เป็นข้อเท็จจริงที่พบได้ในประสบการณ์ โดยการใช้กฎทางตรรกะซึ่งเป็นกฎหรือรูปแบบที่

วิชาตรรกวิทยาค้นคว้าขึ้นมาเป็นกรอบหรือเครื่องมือในการใช้เหตุผล ตรรกวิทยาจึงให้กฎหรือหลักการสำหรับการแยกการอนุมานที่ได้ออกจากการอนุมานที่ไม่ดี ผลที่ปรากฏออกมาหรือรูปแบบ (pattern) ของการอนุมานคือการอ้างเหตุผลหรือข้ออ้างเหตุผล (argument) ที่ประกอบไปด้วยข้ออ้างหรือข้อเสนอ (premises) และข้อสรุป (conclusion) โดยที่ข้ออ้างเป็นเหตุผล (reason) ที่สนับสนุนข้อสรุป เนื้อหาสำคัญของปรัชญาจึงได้แก่การอ้างเหตุผลเหล่านี้ที่พยายามแสดงให้เห็นความน่าเชื่อถือของทฤษฎีหรือทัศนะบางอย่างของนักคิดคนใดคนหนึ่ง

นอกจากวิธีการใช้เหตุผลที่เป็นวิธีการหลักแล้ว ปรัชญายังมีวิธีการย่อยอื่นๆ ที่นักปรัชญาบางกลุ่มหรือบางคนใช้กัน เช่น วิธีการวิเคราะห์ (analysis) ที่เน้นการวิเคราะห์ตัวมโนทัศน์ (concept) ซึ่งเป็นวิธีของสำนักปรัชญาที่เรียกว่า “ปรัชญาวิเคราะห์” (analytic philosophy) และวิธีการแบบวิภาษวิธีหรืออภิพัฒนาการ (dialectic) ของเพลโต เฮเกิล และมาร์กซ์

ดังนั้น วิธีการของปรัชญาจึงต่างจากวิธีการของศาสนา และเทววิทยาที่มีศรัทธาปนอยู่ด้วย และต่างจากวิธีการของวิทยาศาสตร์ที่เน้นการทดลอง การสังเกต และการใช้หลักฐานในทางประสบการณ์เป็นเครื่องมือสำคัญดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

๓. ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสนา เทววิทยา และวิทยาศาสตร์

ปรัชญาแม้มีเนื้อหาและลักษณะที่คาบเกี่ยวอยู่กับศาสนาและศาสตร์หรือสาขาอื่นๆ แต่ก็มีแตกต่างจากศาสนาและศาสตร์อื่นๆ รวมทั้งมีความสัมพันธ์กันด้วย ซึ่งขอนำมาอธิบายพอสังเขปดังนี้

๓.๑ ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสนา

“ศาสนา” (religion) เป็นอีกคำหนึ่งที่ยากต่อการนิยามความหมาย ในภาษาอังกฤษ คำว่า “religion” มาจากคำว่า “religio” ในภาษาลาตินซึ่งในด้านนิรุกติศาสตร์ (etymology) ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ บางมติเห็นว่าเกี่ยวข้องกับคำว่า “relegere” ที่หมายถึง “อ่านใหม่” (to reread) บางมติเห็นว่าเกี่ยวข้องกับคำว่า “relinquere” ที่หมายถึง “ยกเลิก” หรือ “ปลดปล่อย” (to relinquish) แต่บางมติเห็นว่าเกี่ยวข้องกับคำว่า “relegare” ที่หมายถึง “ขับไล่” (to relegate) “รวมกัน” (to unite) หรือ “ผูกเข้าด้วยกัน” (to bind together) อย่างไรก็ตาม ส่วนมากจะเข้าใจความหมายของคำว่า “religion” ตามความหมายของคำหลังสุด โดยเฉพาะเมื่อใช้ในความหมายของการที่บุคคลถูกผูกเข้ากับพระเจ้าหรืออำนาจเหนือมนุษย์^{๑๐} ตามความหมายของรากศัพท์ภาษาลาตินนี้ “ศาสนา” หรือ “religion” จะสื่อถึงเฉพาะศาสนาเทวนิยม (theistic religion) ไม่ครอบคลุมถึงศาสนาอเทวนิยม (atheistic religion) ซึ่งไม่มีความเชื่อพระเจ้าหรืออำนาจที่คอยควบคุมมนุษย์

^{๑๐} Nigosian, S.A., *World Faiths*, second edition, (New York: St. Martin's Press, 1994), p. 1.

นอกจากความหมายในด้านนิรุกติศาสตร์แล้ว ความหมายหรือคำนิยามในด้านอื่นๆ ของศาสนาก็มี นักปราชญ์หรือนักวิชาการด้านศาสนาได้ให้ไว้อีกจำนวนมาก ซึ่งก็ยังไม่ครอบคลุมความหมายและลักษณะของศาสนาทั้งหมด อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกสำหรับการทำความเข้าใจความหมายของศาสนาของผู้เริ่มศึกษา ผู้เขียนขอยกตัวอย่างคำนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งได้นิยามความหมายของ “ศาสนา” ไว้ว่า

ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือแสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น^{๑๑}

คำนิยามหรือคำอธิบายอื่นๆ ที่เกี่ยวกับความหมายและลักษณะของศาสนาก็มีความใกล้เคียงกันต่างกันเพียงเล็กน้อย เช่น มีการนิยามหรืออธิบายศาสนาโดยพาดพิงถึงเรื่องความมีกลุ่มชนหรือศาสนิกที่ยึดถือลัทธิความเชื่อนั้นๆ และเน้นเรื่องศรัทธาในฐานะเป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนาเพราะศาสนาจะมีคำสอนเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างพระเจ้าอยู่ด้วย ดังนั้น เราอาจอธิบายความหมายและลักษณะของศาสนาได้ว่า “ศาสนา” หมายถึงระบบของความเชื่อและคำสอนเกี่ยวกับเรื่องโลก ชีวิต และสิ่งเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมทั้งหลักจริยธรรมและพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของประชาชนผู้มีความศรัทธา ดังนั้น ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อและแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมาก

จากที่กล่าวมา “ศาสนา” (religion) เมื่อมองในฐานะเป็นวิถีชีวิต (way of life) หรือรูปแบบการดำเนินชีวิต (mode of life) ของมนุษย์ย่อมมีความต่างกับปรัชญาอย่างมาก แต่จากที่กล่าวมาข้างแล้ว จะเห็นว่า ศาสนาอย่างเช่นศาสนาในอินเดียก็มีส่วนที่เป็นปรัชญาได้ แม้ในภาพรวมจะมีลักษณะและจุดมุ่งหมายต่างจากปรัชญาตะวันตกก็ตาม เราจึงอาจเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสนาในประเด็นสำคัญได้ดังนี้

- ๑) ปรัชญามุ่งเหตุผลและความรู้ แต่ศาสนามุ่งศรัทธาและการปฏิบัติ
- ๒) ปรัชญาเป็นเรื่องทฤษฎี ส่วนศาสนามีทั้งทฤษฎี พิธีกรรม และข้อปฏิบัติ
- ๓) ความรู้ที่ศาสนาให้ถือกันว่าถูกต้องสมบูรณ์แล้ว ไม่ต้องพิสูจน์อีก แต่ความรู้ที่ปรัชญาให้ถือกันว่ายังไม่สมบูรณ์ ต้องมีการคิดค้นต่อไปอีก
- ๔) ศาสนาเน้นการศึกษาเรื่องชีวิตและการพ้นทุกข์ ส่วนปรัชญาศึกษาเรื่องต่างๆ รวมทั้งเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับชีวิตและการพ้นทุกข์ เช่น เรื่องภาษา

๓.๒ ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับเทววิทยา

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑, ๑๐๐.

เทววิทยา (theology) โดยทั่วไปหมายถึงการศึกษาเรื่องพระเจ้า (the study of God)^{๑๒} โดยคำนี้มีจุดเริ่มต้นจากวรรณคดีของกรีกโบราณ ต่อมานักเขียนชาวคริสต์ได้นำมาใช้หมายถึงเฉพาะ การศึกษาเรื่องพระเจ้าและคำสอนของคริสต์ศาสนา หลังจากนั้นความหมายจึงเปลี่ยนเป็นหมายถึงการศึกษาในเชิงเหตุผลเกี่ยวกับคำสอนของคริสต์ศาสนา (the rational study of the doctrines of the Christian religion) และปัจจุบันความหมายได้ขยายกว้างขึ้น ครอบคลุมการศึกษาในเชิงวิชาการเกี่ยวกับพระเจ้าและคำสอนของศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะศาสนาประเภทเทวนิยม อย่างไรก็ตาม เทววิทยามักถูกมองว่าเป็นการศึกษาโดยมีศรัทธาอยู่เบื้องหลัง^{๑๓} ทำให้ต่างจากการศึกษาด้านปรัชญาและศาสนาในเชิงวิชาการที่พยายามศึกษาโดยไม่ให้มีศรัทธาหรือค่านิยมเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น เราจึงพอจะสรุปความเหมือนและความแตกต่างระหว่างปรัชญากับเทววิทยาได้ดังนี้

๑) ปรัชญาและเทววิทยาต่างก็ใช้เหตุผลในการศึกษาเหมือนกัน แต่ปรัชญามีพื้นฐานอยู่บนเหตุผล คือศึกษาโดยถือหลักเหตุผลเพียงอย่างเดียว ไม่ใช้ศรัทธาหรือความเชื่อส่วนตัวมาเป็นหลักในการศึกษา ส่วนเทววิทยาใช้เหตุผลเพื่อสนับสนุนศรัทธาของตนเอง

๒) ปรัชญาศึกษาปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งศาสนาทุกศาสนา แต่เทววิทยาศึกษาเฉพาะศาสนาเดียว คือศาสนาที่นักเทววิทยาแต่ละคนนับถือ

๓) ปรัชญาตรวจสอบศาสนาอย่างวิเคราะห์วิจารณ์ แต่เทววิทยาพยายามสนับสนุนหรือปกป้องความจริงของคำสอนทางศาสนาของตน

๔) ปรัชญาไม่ต้องการเผยแผ่ศาสนา แต่เทววิทยาพยายามให้คนยอมรับคำสอนของศาสนาของตน จุดประสงค์ในการศึกษาจึงต่างกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองดูเฉพาะผลลัพธ์ที่ออกมาคือทัศนะเกี่ยวกับพระเจ้าหรือคำสอนของศาสนา บางครั้งก็เป็นการยากที่จะตัดสินว่าเป็นทัศนะหรือความคิดทางปรัชญาหรือทางเทววิทยา เช่น ทัศนะของเซนต์ แอนเซลม์ (St. Anselm) และเซนต์โทมัส อควไนัส (St. Thomas Aquinas) ในเรื่องการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าโดยอ้างเหตุผลมาสนับสนุนอาจถือว่าเป็นทัศนะทางปรัชญาก็ได้ เป็นทัศนะทางเทววิทยาก็ได้

๓.๓ ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับวิทยาศาสตร์

“วิทยาศาสตร์” เป็นคำแปลของคำว่า “science” ซึ่งบางครั้งอาจแปลว่า “ศาสตร์” ก็ได้ ดังจะเห็นได้จากคำว่า “social science” บางครั้งแปลกันว่า “วิทยาศาสตร์สังคม” แต่นิยมแปลกันว่า “สังคมศาสตร์” มากกว่า คำนิยามความหมายของวิทยาศาสตร์มีผู้ให้ไว้มากมายโดยนิยามจากแง่มุม

^{๑๒} “เทววิทยา”, แหล่งที่มา [ออนไลน์] www.wikipedia.org/wiki/Theology+theology&hlct=th&ct=clnk&cd=l&gl=th, p. 1 [เข้าถึงข้อมูล 7/5/2007].

^{๑๓} Ibid. pp. 3-5.

ต่างๆ ของวิทยาศาสตร์ในทำนองเดียวกับของปรัชญา ในที่นี้ผู้เขียนขออนุญาต “วิทยาศาสตร์” ว่าหมายถึง การศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติเพื่อค้นหากฎทั่วไป (general laws) หรือความจริงสากลของปรากฏการณ์ประเภทต่างๆ ด้วยวิธีการที่อิงประสบการณ์โดยเฉพาะการสังเกตและการทดลอง เช่น การศึกษาในด้านฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยา เป็นต้น

ตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ วิทยาศาสตร์เป็นชื่อรวมของวิทยาการ (discipline) แขนงต่างๆ ที่พยายามศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับเอกภพและสิ่งทั้งปวงในเอกภพด้วยวิธีการที่สามารถพิสูจน์ให้สาธารณชนประจักษ์ได้ และนิยมจำแนกประเภทของวิทยาศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์กายภาพ (physical science) อันว่าด้วยสิ่งไม่มีชีวิต วิทยาศาสตร์ชีวภาพ (biological science) อันว่าด้วยสิ่งมีชีวิต และ วิทยาศาสตร์สังคมหรือสังคมศาสตร์ (social science) อันว่าด้วยสังคมของมนุษย์ ซึ่งวิทยาศาสตร์เหล่านี้ยังสามารถแบ่งย่อยออกเป็นวิทยาการต่างๆ ได้อีกมากมาย เช่น ฟิสิกส์ ชีววิทยา รัฐศาสตร์ และ มานุษยวิทยา อย่างไรก็ตาม “วิทยาศาสตร์” หรือ “science” ยังถูกใช้ในความหมายที่กว้างกว่านี้โดยหมายรวมถึงการศึกษาที่ถือกันว่าเป็น “วิทยาศาสตร์เทียม” (pseudoscience) เช่น ปรจิตวิทยา (parapsychology) ที่ศึกษาเรื่องลึกลับมีเรื่องการระลึกชาติได้ เป็นต้น และในบางกรณียังใช้เรียกปรัชญาได้ด้วย ดังที่อาร์ิสโตเติลเห็นว่า ปรัชญาเป็น “ศาสตร์” (science) อย่างหนึ่งที่ศึกษาสิ่งมีจริง (being) ในทุกสภาพเงื่อนไขจึงมีขอบข่ายกว้างกว่าศาสตร์แขนงอื่นๆ ที่แยกศึกษาเฉพาะเรื่อง^{๑๔} เช่น ฟิสิกส์ศึกษาเฉพาะสิ่งที่ไม่มีชีวิตมีแสง เสียง และความร้อน เป็นต้น ส่วนชีววิทยาก็ศึกษาเฉพาะเรื่องสิ่งมีชีวิต ดังนั้น เมื่อถือว่า “ศาสตร์” หรือ “วิทยาศาสตร์” ต่างจาก “ปรัชญา” จึงมักกล่าวกันว่า ปรัชญาศึกษาภาพรวมทั้งหมดของธรรมชาติหรือของเอกภพ ส่วนวิทยาศาสตร์แยกศึกษาเป็นส่วนๆ ไป

อย่างไรก็ตาม หากดูตามประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ก็มีแหล่งกำเนิดมาจากปรัชญา เพราะในสมัยกรีกโบราณ วิทยาศาสตร์เริ่มต้นด้วยการเป็น “ปรัชญาธรรมชาติ” (natural philosophy) มาก่อน ดังที่มีการยกย่องอาร์ิสโตเติลนักปรัชญากรีกผู้มีชื่อเสียงว่าเป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ จึงถือกันว่า ความรู้หรือความเห็นใดหากยังไม่ได้การพิสูจน์หรือทดลองในทางประสบการณ์ก็ยังคงเป็นปรัชญาอยู่ แต่เมื่อได้รับการพิสูจน์ยืนยันแล้วก็จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่ปรัชญาอีกต่อไป ปรัชญาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “มารดาแห่งศาสตร์ทั้งปวง” ในที่นี้ ผู้เขียนขอทำความเข้าใจความเหมือนและความแตกต่างรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับวิทยาศาสตร์มาแสดงโดยสังเขปดังต่อไปนี้

๑) ปรัชญาใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ แต่วิทยาศาสตร์ใช้การสังเกตและการทดลองเป็นเครื่องมือ ปรัชญาใช้ความคิดเป็นเครื่องมือโดยการตั้งคำถามและพยายามถกเถียงเพื่อหาความจริงหรือเพื่อความเข้าใจในเรื่องที่สงสัย การใช้เหตุผลหรือการใช้หลักตรรกะในกระบวนการหาความจริง

^{๑๔} Brightman, Edgar Sheffield, *An Introduction to Philosophy*, Third edition, (New York: Holt Rinehart and Winston, 1963), pp. 4-5.

ดังกล่าวจึงเป็นวิธีหลักของปรัชญา นักปรัชญาจะไม่ใช้วิธีการสังเกตและทดลองในการหาความจริงอย่างนักวิทยาศาสตร์ แต่ไม่ได้หมายความว่านักปรัชญาไม่ได้ใช้ข้อเท็จจริงในประสบการณ์ในการหาความจริงเลย เพราะนักปรัชญาก็ยังใช้ข้อมูลจากประสบการณ์มาประกอบการคิดด้วย ดังที่อาริสโตเติลใช้ข้อเท็จจริงจากสภาพบ้านเมืองในสมัยกรีกโบราณมาประกอบการคิดเรื่องปรัชญาการเมืองจนได้รับการยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งรัฐศาสตร์”

๒) ปรัชญาศึกษาเพื่อต้องการรู้เป็นหลัก ส่วนวิทยาศาสตร์ศึกษาเพื่อต้องการพยากรณ์ (Prediction) และใช้ประโยชน์จากความรู้ที่หามาได้ กล่าวอีกอย่างคือ ปรัชญาศึกษาเพื่อให้รู้แล้วหายสงสัยเท่านั้น ส่วนวิทยาศาสตร์นอกจากศึกษาเพื่อต้องการรู้แล้วยังมีการนำความรู้ที่ได้นั้นมาใช้ประโยชน์ด้วย เช่น การพยากรณ์ปรากฏการณ์ธรรมชาติ การรักษาโรค และการผลิตเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต

๓) ปรัชญามีขอบข่ายกว้างกว่าวิทยาศาสตร์ เพราะศึกษาเนื้อหาทั้งที่เป็นของตนเองโดยเฉพาะและเนื้อหาของศาสตร์อื่นด้วย ดังจะเห็นได้จากปรัชญาประยุกต์สาขาต่างๆ ที่ศึกษาองค์ความรู้แขนงต่างๆ เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาศาสนา และปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาขององค์ความรู้และวิธีการต่างๆ ของวิทยาศาสตร์

๔) ปรัชญามุ่งศึกษาคุณค่า คือความดี ความงาม และความจริง ซึ่งเป็นเรื่องคุณค่า (value) ส่วนวิทยาศาสตร์มุ่งศึกษาข้อเท็จจริงหรือความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่อยู่ในประสบการณ์

๕) ปรัชญาช่วยให้วิทยาศาสตร์ก้าวหน้า เพราะปรัชญาช่วยวิเคราะห์วิจารณ์ข้อมูลและทฤษฎีที่วิทยาศาสตร์หาได้ทำให้เห็นปัญหาหรือข้อบกพร่อง ส่วนวิทยาศาสตร์ก็ช่วยให้ปรัชญาน่าเชื่อถือเพราะข้อมูลทางวิทยาศาสตร์สามารถนำมาใช้ประกอบการอ้างเหตุผล (argument) ของปรัชญา

๖) ปรัชญาและวิทยาศาสตร์มีฐานหรือบ่อเกิดเดียวกันคือความอยากรู้หรือความสงสัย

๔. บทสรุป

จากที่กล่าวมา คงพอเข้าใจได้ว่า ปรัชญาเป็นความพยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและสิ่งทั้งปวงที่เกี่ยวกับโลกและมนุษย์โดยใช้เหตุผลหรือการคิดอย่างเป็นระบบเป็นเครื่องมือ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้ก็คือโลกทัศน์หรือทฤษฎีทางปรัชญาที่ช่วยขยายขอบเขตความรู้ของมนุษย์ แม้จะยังเป็นความรู้ที่อาจจะเป็นเท็จได้ก็ตามที ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องเสียหายร้ายแรงอะไร เพราะแม้แต่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่คนทั่วไปยอมรับก็ยังถูกหักล้างอยู่เรื่อยๆ อย่างน้อยปรัชญาก็ให้คำตอบหรือคำอธิบายบางอย่างที่ช่วยแก้ความสงสัยของมนุษย์ไปได้บ้าง และทำให้มนุษย์มีวิจรรณญาณที่รอบคอบในการยอมรับความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งทำให้ไม่ถูกหลอกหรือหลงงมงายจนเกิดความเสียหายตามมา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จินดา จันทร์แก้ว. “ปรัชญา วิทยาศาสตร์ และศาสนา”, *พุทธจักร* ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘).

ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *การใช้เหตุผล: ตรรกวิทยาเชิงปฏิบัติ*.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วรยุทธ ศรีวรกุล. “ตรรกวิทยาเปรียบเทียบ: อริสโตเติล เฮเกิล เต๋า และพุทธ”, *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๓๗).

ภาษาอังกฤษ

Arthur, John. *Studying Philosophy: A Guide for the Perplexed*. Second edition. Upper Saddle

River: Pearson Education, 2004.

Brightman, Edgar Sheffield. *An Introduction to Philosophy*. Third edition. New York: Holt Rinehart and Winston, 1963.

Bunchua, Kirti. *Logic for Contextuality*. Bangkok: Assumption University, 1993.

Blackburn, Simon. *Dictionary of Philosophy*. New York: Oxford University Press, 1996.

Earle, William James. *Introduction to Philosophy*. New York: McGraw-Hill, 1992.

Halverson, William H. *A Concise Introduction to Philosophy*. New York: Random House, 1981.

Hosper, John. *Philosophical Analysis*. Bombay: Allied Publishers, 1986.

Nigosian, S.A. *World Faiths*, second edition. New York: St. Martin's Press, 1994.

Pojman, Louis P. *Philosophy: The Pursuit of Wisdom*. Stanford: Wadsworth, 2001.

Puligandla, R. *Fundamentals of Indian Philosophy*. Nashville: Abingdon Press, 1975.

Thilly, Frank. *A History of Philosophy*. Allahabad: Central Book Depot, 1981.

Titus, Harold H. *Living Issues in Philosophy*. New York: Van Nostrand Reinhold, 1970.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

“เทววิทยา”, แหล่งที่มา [ออนไลน์] www.wikipedia.org/wiki/Theology+theology&hlct=th&ct=clnk&cd=l&gl=th, p. 1 [เข้าถึงข้อมูล ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐].